

АЛЕКСАНДАР С. ВЕЉКОВИЋ

ВЕЛИКА ПРИВРЕДНА ЗОНА У ПАНЧЕВАЧКОМ РИТУ — ЕЛЕМЕНАТ БУДУЋЕ ПРОСТОРНЕ СТРУКТУРЕ АГЛОМЕРАЦИЈЕ БЕОГРАД

Критички осврт са урбогеографског становишта

Велика привредна зона је једна од најзначајнијих просторних јединица у структури урбане агломерације, иако заузима релативно врло мали део од њене укупне територије. Због своје сложене функцијске структуре (организације из области производње, саобраћаја, трговинске, финансијске, управне, туристичко-угоститељске и других, услужних, делатности), због њихове концентрације на малом простору, *велика привредна зона*¹⁾ (ВПЗ) је врло значајан центар веза и пол развоја у просторној структури агломерације²⁾.

Везе ВПЗ са осталим деловима агломерације (другим привредним зонама, главним центром града и секундарним центрима, стамбеним деловима) су врло сложене и интензивне. Агломеративни или подстицајни, развојни утицаји делатности из ВПЗ се испољавају у самој зони, њеној околини и на читавој територији агломерације. Истовремено, ВПЗ је један од главних носилаца и регионалних функција агломерације и њеног деловања као географског пола развоја у околном простору (15, 184—187).

ВПЗ на територији агломерације Београд би представљала један од главних облика валоризације његових изузетних економско-географских предности у склопу југословенског и суседних делова европског геопростора. Поред тога, оваква зона би у себи садржавала све економско-технолошке рационалности и предности концентрације производних, трговин-

---

1) Слободна царинска зона (СЦЗ) је посебан варијетет велике привредне зоне (ВПЗ), који се од ове разликује по посебном правном и финансијском статусу. Остале карактеристике (техно-економске, просторне, функцијске и еколошке) су им истоветне (2, 25; 3; 9 и 10).

2) Под агломерацијом се подразумева систем насеља, који се састоји од великог града или конурбације великих градова и околних мањих урбаних и урбанизованих насеља (11, 218).

ских, саобраћајних и финансијских функција, као и уштеда због изградње и коришћења заједничке инфра и супраструктурне опреме (3; 2, 25).

Оваква зона би допринела бржој измени постојеће привредне и просторне структуре и у Београду и у његовом регионалном залеђу. Треба истаћи, да би изградња овакве ВПЗ на територији агломерације Београд представљала један од највећих до сада остварених захвата у његову просторну (функционалску, популацијску и техничку) структуру.

Због свега тога, велики значај и тежину има избор оптималне микролокације, на којој би се изградила и развијала таква зона. Ради се о таквом локалитету на територији агломерације Београд, који би пружао све повољне услове за изградњу, рад и развој овакве зоне и који би омогућавао њено позитивно интегрисање и у постојеће и у будуће урбано ткиво Београда и околних насеља.

Одлука о изградњи и локацији ВПЗ (на локалитету у Великоселском рит) донета је пре скоро 20 година (1). У периоду до 1980. године је предузет и низ претходних акција за реализацију овог пројекта (5). Међутим, у последњих неколико година поново је актуализирано питање стварања ВПЗ, али сада под називом „слободна царинска зона“ (СЦЗ). Све ове нове одлуке и акције (израда детаљног урбанистичког решења, анимирање потенцијалних инвеститора, израда пројектног програма за прединвестициону студију за изградњу СЦЗ) се односе на стварање овакве зоне:

- прво, у оквиру постојеће луке Београд и на суседним теренима низводно од моста, на десној обали Дунава³),
- друго, на локалитету у Панчевачком рит, на левој обали Дунава низводно од моста (8; 10)⁴).

И поред више покушаја, у последњих неколико година, да се између заговорника различитих решења о оптималној микролокацији за нову ВПЗ (СЦЗ) поведе стручна расправа о овом проблему⁵), у томе се није успело. Упркос томе, што се ради о једном тако значајном пројекту, који би изазвао битне промене у постојећој привредној и укупној просторној структури и Београда и околних насеља и имао би пресудног утицаја на стварање будуће просторне структуре на овом подручју; упркос томе што је првобитна одлука о локацији будуће ВПЗ (Великоселски рит) замењена са новим опредељењем (Панчевачки рит), а да за то у јавности није дато никаво објашњење.

Све то је било подстицај и мотив за публикување овог рада. У њему су у најкраћим цртама изложени:

- проблем локације ВПЗ на територији заједнице општина Града Београда, избор локације и промена првобитно усвојеног решења,

³) Овде се ради о локалитету на коме је могуће развити привредну зону врло малих просторних димензија.

⁴) Треба истаћи, да су се у последњих година дана врло често појављивале бројне информације, и то у дневним листовима, преко радија и телевизије, — које су се односиле на акције везане за пројекат СЦЗ на локалитету у Панчевачком рит.

⁵) Први пут је оваква стручна дискусија о повољности локалитета за стварање ВПЗ вођена 1971. године, у завршној фази израде нацрта ГУП-а „Београд 2000.“. Као резултат таквих расправа било је опредељење, да се за изградњу овакве зоне резервише терен у београдском делу Великоселског рита (1, 130—181, 212, план шамене површина).

— поступак и резултати упоредне квалитативне анализе локалитета атрактивних за стварање нове ВПЗ и образложење због чега није прихваћен предлог да се оваква зона изгради у Панчевачком риту.

ПРОБЛЕМ ЛОКАЦИЈЕ ВПЗ — ИЗБОР ЛОКАЦИЈЕ И ПРОМЕНА ПРВОБИТНОГ УСВОЈЕНОГ РЕШЕЊА

Проблем избора оптималне локације за изградњу ВПЗ, укључујући ту и слободну царинску зону, постављен је први пут пре око 20 година.

На иницијативу Привредне коморе Београда, Институт економских наука је израдио елаборат о великој привредној зони⁶⁾, као могућој основи за будући привредни развој Београда. Оваква зона би могла функционисати у облику слободне царинске зоне, уколико би се изменом постојећих закона то омогућило (3).

Ова идеја је, кроз студију Института економских наука, добила своју разраду до нивоа детаљног плана. По овом концепту, велика привредна зона би се развила низводно од моста за Панчево, уз леву обалу Дунава; заузимала би површину од око 2200 ха, са резервама терена за даље ширење (2, 25). Овај концепт развоја велике привредне зоне је усвојен као једна од две равноправне основе за постављање дугорочних циљева просторног развоја индустрије Београда (2, 17).

Са друге стране, у вези са израдом ГУП-а „Београд 2000. године“ (1970—1971. година), извршена је и упоредна квалитативна анализа предности и недостатака неколико атрактивних локалитета за формирање и развој ВПЗ. У овом ГУП-у, усвојеном 1972. године од стране Скупштине Града Београда (1), на основу резултата из студије „*Potrebe industrije Beograda za prostorom do 2000. godine*“ (2, 88), утврђен је циљ — стварање ВПЗ и то на делу локалитета Великоселски рит, који припада територији Града Београда. Ова привредна зона би постала нуклеус и окосница будуће ВПЗ, која би се касније развила на читавом простору Великоселског рита, односно и на оном делу, који припада територији општине Панчево, а затим и на простору Старчевачког рита, у левом приобаљу Дунава.

Из оваквог исхода, као и из даљих акција предузиманих од стране Извршног савета Града (5), следовао је закључак — да је проблем локације будуће ВПЗ решен.

У оквиру плана „Београд 1976—1985. године“ (4, 156, 162—165), извршена је даља разрада и прецизирање генералних решења, усвојених у ГУП-у из 1972. године, која се односе на стварање ВПЗ у Великоселском риту.

На основу овог документа, приступило се 1977—1979. године даљим (првим или предходним) акцијама на реализацији овог циља — стварање ВПЗ у Великоселском риту.

Уз учешће стручњака из више институција, у 1977. години је завршен рад на „пилот студији“, под називом „*Aktiviranje zone u Velikoselskom ritu — potrebe i mogućnosti*“ (5).

⁶⁾ У елаборату је за овакву зону коришћен термин „*velika privredna oblast*“ (2, 25; 3).

Ову студију је затим усвојио Извршни савет Скупштине Града Београда (13. 03. 1978.). У склопу реализације закључака, поменути студију су разматрали, и о њој дали своје мишљење, надлежни републички секретаријати и Републички завод за друштвено планирање. Сва ова мишљења су била упућена Извршном већу Скупштине СР Србије⁷). Овај материјал је разматран и на Одбору за привреду Републичког извршног већа СР Србије.

Поред тога, у току је израда (завршна фаза) детаљног урбанистичког плана за део зоне у Великоселском риту.

Напоредо са усвајањем циљева, основа за генерално решење садржаја и функција ВПЗ у Великоселском риту, а затим и елемената концепта њеног садржаја, односно — упоредо са овим акцијама усмереним на реализацију пројекта ВПЗ у Великоселском риту, одвијао се супротан процес, заснован на реализацији концепта ВПЗ у Панчевачком риту. Овај други приступ, чије су контуре биле изражене већ у урбанистичко-планском документу⁸) из 1985. год. (6), био је усмерен на одлагање активирања зоне у Великоселском риту и на битну измену садржаја и функција зоне на овом локалитету⁹). На крају овог другог приступа, као резултат свих ових акција, јавља се поновно враћање и стављање у први план старе идеје — да се пројект ВПЗ оствари у Панчевачком риту¹⁰).

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ПРИМЕЊЕН У ИЗБОРУ НАЈПОВОЉНИЈЕГ ЛОКАЛИТЕТА ЗА СТВАРАЊЕ ВПЗ

Поступак за налажење најповољнијег локалитета за стварање ВПЗ, спроведен у току израде нацрта ГУП-а „Београд 2000.“, се састојао из две фазе истраживања (2).

Најпре је, кроз анализу и оцењивање свих битних просторних карактеристика територије Града Београда, као потенцијала за лоцирање и развој индустрије (ск. 1), издвојено 5 локалитета повољних за стварање ВПЗ-а — ск. 2¹¹). Три од ових пет локалитета се налазе у приобаљу Дунава (Панчевачки рит и Старчевачки рит, уз леву обалу, и Великоселски рит, уз десну обалу), а остала два у приобаљу Саве (Макиш, са теренима на левој обали, и код Обреновца).

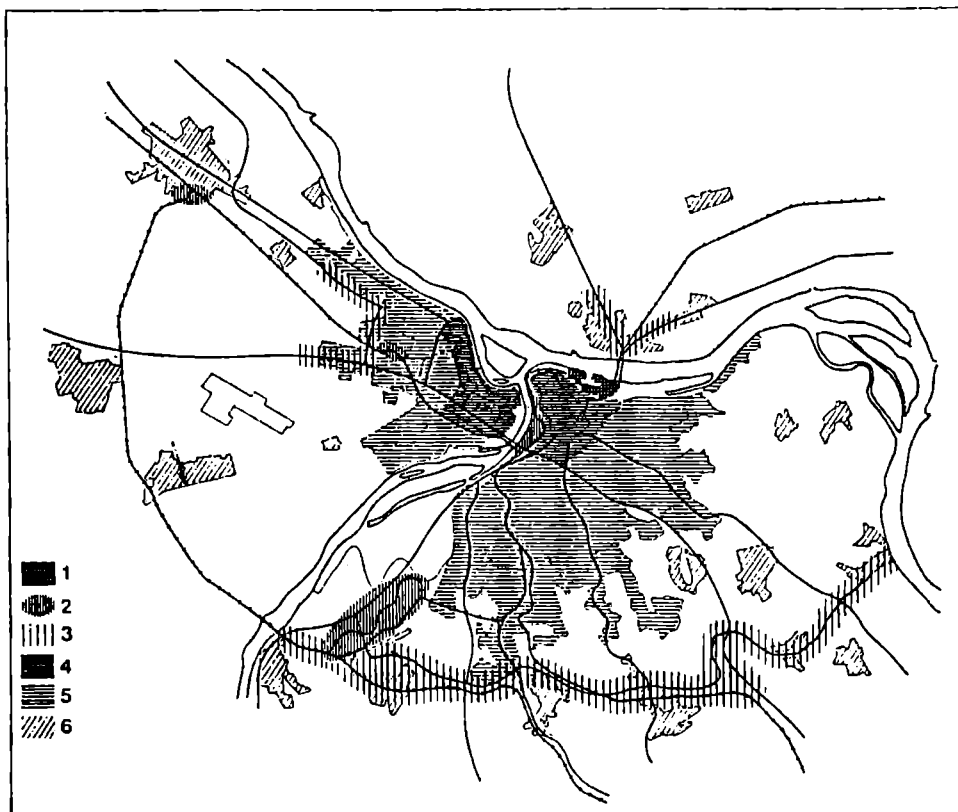
7) Копије ових дописа се налазе у прилогу „пилот студије“ (5).

8) У склопу овог планског документа се наводи — да ће се СПЗ изградити на Ада хуји и у Панчевачком риту, а да такво опредељење није исказано у плану намене површина (6, 147 и план намене површина).

9) Детаљније информације о свему овоме могу се наћи у раду „Основе за постављање концепције садржаја привредне зоне у Великоселском риту“ (Александар Вељковић, Милован Радовановић, Радмило Јовановић), Београд, 1988. година. Резултати из овог рада су коришћени у изради ДУП-а зоне у Великоселском риту. Рукопис материјала се налази у документацији *Инвест-биоро*, носиоца израде овог ДУП-а.

10) Треба скренути пажњу — на велику сличност између битних елемената овог, ранијег, концепта о будућој великој привредној области (по садржају, величини, економским функцијама, локацији итд.) са данашњим пројектом о стварању слободне царинске зоне на територији агломерације Београд.

11) Ове скице су преузете из студија наведених у списку коришћене литературе под тачкама 2 (ск. 8) и 14 (ск. 1 и 18).

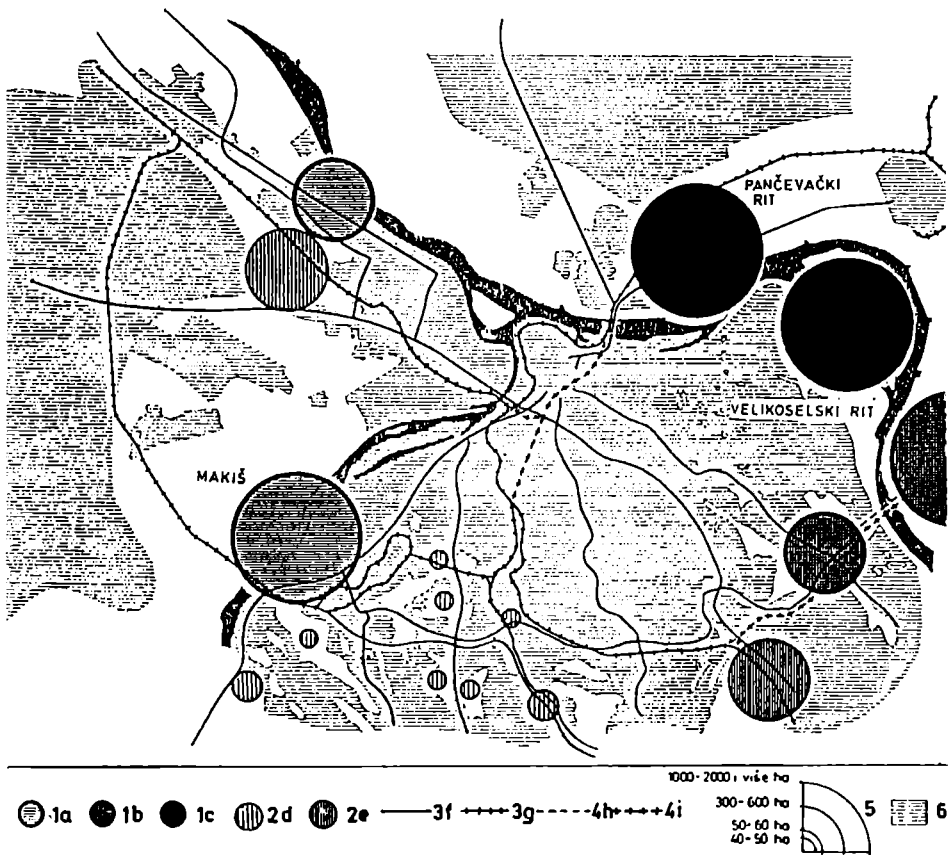

Ск. 1. — Агломерација Београд — Локалитети и појаси најповољнијег саобраћајно-географског положаја за везе околним простором (14, ск. 1)

1. лучко-железнички претоварни пункт; 2. главни железнички претоварни пунктови; 3. стеништа путева магистралног значаја; 4. средишни део агломерације; 5. континуелно изграђени део агломерације; 6. приградска насеља

Fig. 1. — Agglomération de Belgrade — Localités et ceintures de l'emplacement le plus favorable du point de vue des transports et de la situation géographique pour les communications avec l'espace environnant

1. point portuaire-ferroviaire de chargement-déchargement; 2. points ferroviaires principaux de chargement-déchargement; 3. points d'intersection de routes nationales; 4. partie centrale de l'agglomération bâtie de manière continue; 6. banlieue

Ск. 2. — Агломерација Београд — Локалитети атрактивни за изградњу и развој нових привредних зона (14, ск. 18)

1. локалитети атрактивни за велике потрошаче воде и то: а) за чисту индустрију, б) могу и загабивачи воде, ц) могу и загабивачи воде и загабивачи ваздуха; 2. локалитети атрактивни само за мале потрошаче воде и то: д) за чисту индустрију, е) могу и загабивачи ваздуха; 3. постојеће саобраћајнице: ф) друмске, г) железничке; 4. повољно за нове саобраћајнице: х) друмске, и) железничке; 5. могућа величина привредне зоне; 6. терени неповољни за смештај индустрије

Fig. 2. — Agglomération de Belgrade — Localités se prêtant à l'implantation et au développement de la grande zone économique

1. sites favorables aux grands consommateurs d'eau: a) industrie propre, b) également l'industrie polluant l'eau (possibilité), c) industrie polluant l'eau et l'air; 2. sites uniquement favorables aux petits consommateurs d'eau: d) industrie propre, e) également l'industrie polluant l'air (possibilité); 3. voies de communication actuelles: f) routes, g) chemins de fer; 4. favorables aux nouvelles voies de communication: h) routes, i) chemins de fer; 5. grandeur possible de la zone industrielle; 6. terrains non favorables à l'implantation de l'industrie

У другој фази рада је, кроз упоредну анализу ових пет локалитета, издвојен онај у Великоселском риту, као најповољнији за изградњу, рад и развој ВПЗ и за њено позитивно уклапање у просторну структуру околних насеља. Овај локалитет се делом налази на територији Града Београда, а другим делом — на територији општине Панчево (ск. 3).

Упоредна анализа два најатрактивнија локалитета на територији Града Београда, У Панчевачком и у Великоселском риту¹²⁾, је у каснијем периоду у више махова поновљена, и то кроз проширивање и продубљивање разматраних компонената и односа. Ове упоредне квалитативне анализе су се заснивале на следећим критеријумима:

- суштина и значај ВПЗ, као елемента просторне структуре Београда, улога ове зоне у обављању његових регионалних функција,
- локациони захтеви ВПЗ и
- макро — и микро-локациони услови (географски и урбано-просторни потенцијали) за стварање и развој ВПЗ, које пружају ова два најатрактивнија локалитета на територији Града Београда.

Суштина и значај ВПЗ, као елемента просторне структуре града

ВПЗ — због привредних ефеката, које овакав тип просторно-привредне јединице остварује у граду, због врло значајних екстерних економија (регионалних, урбаних и зонских), као и због своје величине — по правилу треба да обавља троструку улогу:

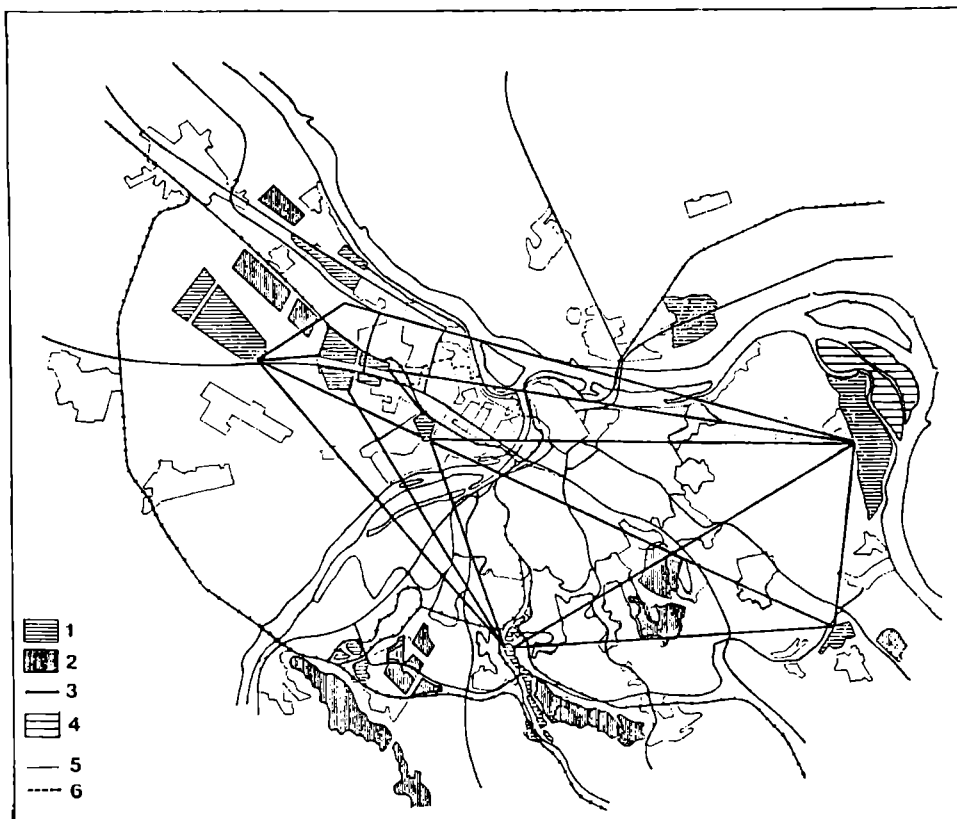
- носиоца низа функција Београда у ширем простору,
- пола у територијалној организацији процеса производње, живота и рада становништва Београда и оближњих насеља и
- пола развоја, са ефектима подстицаја у зони, граду и региону.

Најзначајније врсте функција, које би ВПЗ могла да обавља за потребе Града и његовог гравитационог подручја су следеће:

- сабирни и извозни пункт за производе индустрије, рударства, грађевинарства и пољопривреде,
- увозни и дистрибутивни пункт за производе намењене индустрији, грађевинарству, пољопривреди и велетрговини,
- транзитни пункт,
- производни пункт, са кључном улогом у просторној подели рада (у овој зони би се могли сместити произвођачи финалних производа, са пратећим погонима, кооперантима, размештеним на територији Града и на ширем околном простору),
- пункт чији су полупроизводи намењени финалним произвођачима размештеним у околном простору,
- пункт за производњу производа, без ширег скупа и значајнијег обима веза са другим произвођачима у Београду и у његовом ужем гравитационом подручју.

---

¹²⁾ Уствари, најповољнији локалитет за стварање ВПЗ се, на основу ове анализе везује за Старчевачки рит. Овај локалитет се налази у приобаљу Дулава, низводно од Панчева, на територији ове општине. Због тога овај локалитет није ни могао бити предложен у нацрту ГУП-а Београд (2, 86).

Ск. 3. — Агломерација Београд — Концепција просторног развоја индустрије до 2000. године (14, 19)

1. планиране привредне зоне; 2. планирана нова насеља са малом индустријом; 3. планиране везе између појединих зона; 4. део локалитета у Великоселском риту изван територије Града Београда; 5. границе између макрizona континуелно изграђеног дела агломерације; 6. граница између Земунa и Новог Београда

Fig. 3. — Agglomération de Belgrade — Conception du développement spatial de l'industrie jusqu'à l'an 2000.

1. zones industrielles prévues; 2. nouvelles agglomérations prévues avec petite industrie; 3. liaisons prévues entre différentes zones; 4. partie du site à Velikoselski rit en dehors du territoire de la ville de Belgrade; 5. limites entre les macro-zones de la partie de l'agglomération bâtie de manière continue; 6. limite entre Zemun et Nouveau Belgrade

Поред тога, ВПЗ би се могла развити и као једна од најзначајнијих зона рада за становништво Београда, Панчева и околних насеља.

Посматрано са динамичког аспекта, ВПЗ овакве структуре делатности и функција, поготову ако се ради о нуклеусима, који могу имати карактеристике полова развоја, и сама би се испољила као географски пол развоја у просторно-функцијској структури града. Другим речима, таква ВПЗ би била врло значајан везни, експанзивни и агломеративни нуклеус у његовој просторној структури. Подстицајни ефекти би се изразили (15):

- кроз настанак и убрзавање развоја делатности, које би биле технолошки и доходовно повезане са нуклеусима развоја смештеним у ВПЗ, односно кроз развој и диверсификацију структуре делатности у Београду и околним насељима, као и
- кроз пораст броја запослених (директни и индиректни ефекти), пораст броја становника, затим кроз просторну редистрибуцију, концентрацију и агломерирање постојећих делатности, нову изградњу, ширење стамбених зона у ивичном делу Београда и у другим околним насељима, кроз изградњу пратећег центра привредне зоне и веће или мање промене у другим привредним зонама и деловима града, у којима се налазе делатности техно-економски повезане са нуклеусима у ВПЗ.

На крају, изградњом саобраћајне и друге инфраструктуре, због активирања ВПЗ, створили би се додатни подстицаји за привлачење и агломирање нових делатности и других корисника земљишта у граду.

Локациони захтеви ВПЗ

Због наведених својих карактеристика и своје функције, ВПЗ поставља и велики број значајних локационих захтева. Стога није једноставно уклопити овакву урбану јединицу ни у постојећу ни у планирану структуру града, агломерације. Није једноставно створити такве просторне односе и услове, који омогућавају несметано функционисање и развој и града и привредне зоне.

Најважнији локациони захтеви ВПЗ за теренима, који јој пружају повољне могућности за дугорочан развој и рад су:

- пространи, заравњени и слободни терени, величине најмање 1000—2000 ха,
- најбољи могући саобраћајни положај у односу на шире геопросторе и агломерацију (на пример: станице сва три вида саобраћајница — путних, железничких и речних, и то магистралног значаја, везаност за главне градске саобраћајнице, које јој омогућавају laku везу са главним привредно-просторним јединицама, стамбеним зонама и пословним центрима града),
- добра опремљеност инфраструктуром (за снабдевање енергијом, водом, за одвођење отпадних вода итд.) и
- опремљеност свим потребним техничким уређајима за заштиту околине и повољан положај у односу на делове града, осетљиве на штетне или потенцијално опасне утицаје из ВПЗ.

РЕЗУЛТАТИ УПОРЕДНЕ КВАЛИТАТИВНЕ АНАЛИЗЕ КАРАКТЕРИСТИКА ЛОКАЛИТЕТА У ВЕЛИКОСЕЛСКОМ И У ПАНЧЕВАЧКОМ РИТУ

Упоредном квалитативном анализом су биле обухваћене све оне просторне и функцијске карактеристике ова два локалитета, које би биле од значаја за оцену услова:

- за припрему земљишта за изградњу ВПЗ,
- за прикључивање ове зоне на мрежу магистралних путних и железничких саобраћајница, као и на мрежу главних електровода, на водоводну инфраструктуру,
- за везе са главним производним и пословним центрима, саобраћајним чвориштима и стамбеним зонама агломерације Београд и околних насеља,
- за везе са функцијском зоном (гравитационим залеђем) будуће ВПЗ и
- за позитивно укључивање будуће ВПЗ у постојећу и будућу просторну структуру агломерације Београда и града Панчева.

Разлози због којих је предност дата изградњи ВПЗ у Великоселском риту

Локалитет Великоселски рит се налази у десном приобаљу Дунава, у његовој окуци низводно од Београда, наспрам Панчева. Овај локалитет обухвата алuviјалну равну Дунава и суседне аде (без острва Форконтумац).

Постојећи неповољни локациони услови у Великоселском риту (значајним делом то је терен угрожен површинским и подземним водама, нема прикључака на постојећу саобраћајну, водоводну, канализациону и енергетску инфраструктуру) не умањују битно укупне предности овог локалитета за стварање ВПЗ.

Најважније вредности, компетитивне предности овог локалитета су (2; 5; 7):

- то је простран, заравњен терен (око 1430 ха бруто, односно 860 ха нето површине), са повољним могућностима за укључивање у мрежу за снабдевање енергијом и водом и за одвођење отпадних вода (станица за пречишћавање отпадних вода са читаве територије агломерације треба да се гради у овој зони),
- најповољнији су услови за повезивање и укључивање у мрежу магистралних друмских, железничких и речних путева и за повезивање са значајним привредним центрима ширег подручја и привредним и индустријским зонама, размештеним углавном око кружног пута, облашнице око Београда,
- врло су повољни услови за несметан и усклађен развој и велике привредне зоне и осталог дела града, као и за остваривање веза зоне у Великоселском риту са зонама у Панчевачком риту и Болечу, са планираним у то време секундарним градским центром у Винчи—Лештанима, затим и са околним насељима, као и за повезивање са привредном зоном Панчева и за даље ширење ове ВПЗ и на терене на левој обали Дунава (Старчевачки рит),
- локалитет у Великоселском риту пружа најповољније услове за смештај индустрија, које могу угрозити околни простор у случају да систем мера заштите откаже.

Треба истаћи, да су до недавно постојали проблеми у вези са пости-
зањем сагласности између Београда и Панчева око коришћења терена на
војвођанском делу Великоселског рита и у вези акција на стварању за-
једничке ВПЗ.

Поред тога, у последњој деценији су неке од наведених предности
Великоселског рита унеколико умањене, а повољне оцене измењене. И
то, у првом реду, због великог обима стихијне стамбене изградње код
Винче и у околним насељима, као и због накнадно прецизно утврђених
геолошких услова за стамбену изградњу на теренима у залеђу локалитета
Великоселски рит. Прецизан одговор о тежини ових фактора се не може
дати без детаљнијег проучавања.

Разлози због којих није прихваћено решење за изградњу ВПЗ у Панчевачком рит

Овај локалитет се налази у левом приобаљу Дунава, пружа се низ-
водно од моста ка Панчеву, и захвата простране терене све до пруге,
која води ка овом граду.

И поред извесних постојећих предности локалитета у Панчевачком
риту над локалитетом у Великоселском рит (простран терен, који пружа
услове и за стварање ВПЗ веће од предложених 2200 ха, заштићен је од
плављења, већ је била започета и изградња инфраструктуре за снабдева-
ње водом и електричном енергијом, оформљени су нуклеуси привредних
делатности), на њему је било, и за њега се везује низ од неколико изузет-
но озбиљних недостатака, од значаја за формирање овакве зоне. То се у
првом реду односи на следеће локацијске карактеристике:

- неповољни су услови за остваривање регионалних и ширих функција
ВПЗ,
- отежани су или су неповољни услови за уклапање ВПЗ у постојећу
просторну структуру Београда и околних насеља, а поред тога, треба
очекивати, да ће се испољити бројни врло велики проблеми, због
подстицајног развојног и агломеративног деловања ВПЗ, уколико би
она била изграђена на овом локалитету.

Услови за повезивање ВПЗ у Панчевачком рит са привредним центрима у ширем простору

Услови за саобраћајне везе локалитета у Панчевачком рит са при-
вредним центрима у ширем простору су неповољни. Овај локалитет се не
налази на месту на коме се могу објединити или лако међу собом повезати
сви видови магистралних саобраћајница (14, карте 1 и 3). Поред тога, нај-
већи број и магистралних путних саобраћајница, преко којих се остварују
везе Београда са ширим просторима, налази се јужно од Дунава (аутопут
Загреб—Београд—Ниш, са обилазницом око Београда, ибарска и посавска
магистрала)¹³.

¹³ Видети карту 4, из студије „Potrebe industrije za prostorom do 2000.
godine” (2).

Отежани би били и услови транспорта терета железницом и подземним тунелима из ове зоне ка привредним центрима размештеним јужно од Дунава, и у супротном смеру, посебно ако би се радило о превозу запаљивих, експлозивних и других опасних материја. Наиме, магистралне железничке саобраћајнице, обилазница око Београда и ранжирна станица у Макишу исто тако се налазе јужно од Дунава. Веза са њима би се из Панчевачког ритма остваривала кроз густо изграђене просторе Београда.

Због великог обима транспорта терета, кога би генерисала ВПЗ, он се не би могао одвијати преко постојећег моста на Дунаву (Панчевачки мост) и кроз постојећу саобраћајну мрежу у граду¹⁴⁾. Уствари, локалитет у Панчевачком ритму има повољне услове за везе, и обављање регионалне функције, само са простором северно од Дунава, односно северно од Београда. Међутим, за тај део гравитационог подручја већ постоји лучко-привредна зона у Панчеву.

Уствари, везе ове зоне са магистралним путним и железничким правцима, односно, са саобраћајним полупрстеном око Београда, би се најповољније могле обављати преко планираног железничко-путног моста код Винче, ка коме би био усмерен и транспорт терета из привредних зона у Панчеву.

Услови за уклањање ВПЗ у Панчевачком ритму у просторну структуру Београда и околних насеља

Овај проблем обухвата следеће аспекте односа ВПЗ у Панчевачком ритму, са једне, и Београда, Панчева и других насеља, са друге стране:

- положај ВПЗ у односу на Панчево,
- везе ВПЗ са постојећим привредним зонама у Београду и Панчеву и
- ефекте деловања ВПЗ на просторни развој Београда.

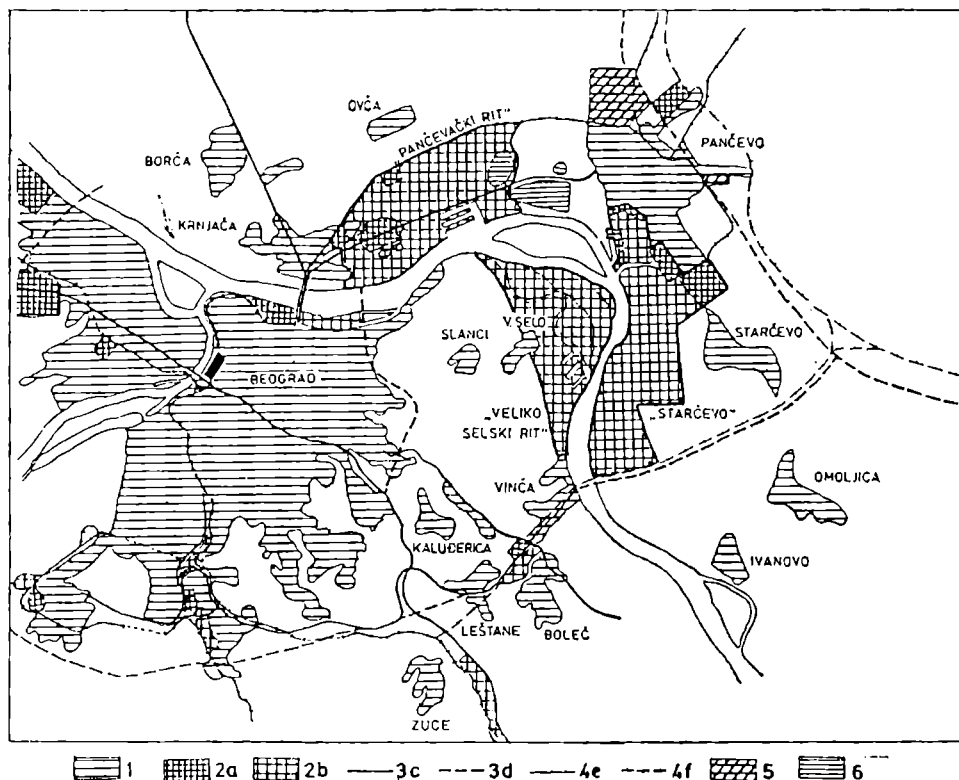
Положај ВПЗ у Панчевачком ритму у односу на Панчево

Стварање ВПЗ у Панчевачком ритму проузроковало би низ врло озбиљних проблема за живот, развој и ширење Панчева (скица 4):

- Панчево би се нашло окружено двема великим привредним зонама (ВПЗ у Панчевачком ритму и лучко-привредном зоном, са ХИП-ом у Панчеву), Дунавом и коридором путних и железничких саобраћајница, који би повезивао ВПЗ у Панчевачком ритму са мостом код Винче,
- степен загађености ваздуха у Панчеву је данас висок, а ције искључиво — да би се ниво загађености још више погоршао због утицаја из зоне у Панчевачком ритму,
- требало би решити и однос између ВПЗ у Панчевачком ритму и изворишта за снабдевање водом Панчева, која се налазе на територији Београда,

¹⁴⁾ Ради илустрације, довољно је помислити како данас изгледа проток терета у радном дану из постојеће луке Београд, величине око 100 ха, па да се добије груба представа о обиму терета и проблемима, које би транспорт терета из ВПЗ у Панчевачком ритму, величине 2200 ха, проузроковао у Београду, уколико би се одвијао кроз већ изграђено урбано ткиво.

- у таквом окружењу не би постојале могућности за рационално ширење Панчева, а самим тим ни за изградњу стамбених насеља у овом граду, за запослене који би радили у ВПЗ у Панчевачком риту,
- услови веза Панчева са Београдом, путном саобраћајницом кроз ову зону, били би битно отежани због теретног саобраћаја кога би генерирала ова ВПЗ, као и због правног статуса ове зоне.

Ск. 4. — Положај локалитета повољних за изградњу велике привредне зоне у односу на Београд и Панчево (3; 5; 6; 8)

1. континуелно изграђени простор града, насеља; 2. привредне зоне: а) постојеће, б) планиране; 3. путеви: ц) постојећи, д) планирани; 4. железничка пруга: е) постојећа, ф) планирана; 5. зоне посебне намене; 6. изворишта воде

Fig. 4. — Situation des localités propices pour aménager la grande zone économique par rapport à Belgrade et Pantchevo

1. espace de la ville, de l'agglomération bâti de manière continues; 2. zones industrielles: a) actuelles, b) prévue; 3. routes: c) actuelles, d) prévue; 4. voie ferrée: e) actuelle, f) prévue; 5. zones à usages spéciaux; 6. sources d'eau

Најважније постојеће и планиране привредне зоне Београда су, у највећем броју, размештене око обилазног саобраћајног полупрстена или су у његовој близини (зоне „Аутопут“, „Горњи Земун“, „Сурчин—Добановци“, „Нови Београд“, „Железник“ „Раковица“, као и аеродром у Сурчину итд.).

Везе ВПЗ у Панчевачком рити са овим зонама не би се могле остваривати кроз град, пошто би то изазвало значајан обим пораста транспорта терета камионима, кога постојећа саобраћајна мрежа града не би могла да прихвати и пропусти.

За остваривање ефикасних веза између ВПЗ у Панчевачком рити и привредних зона на територији агломерације Београд, било би неопходно — да се, поред путно-железничког моста код Винче, изграде и мостови преко Дунава, у горњем Земуну и према Миријеви.

Просторни ефекти подстицајног деловања ВПЗ

Ово би, можда, били и најзначајнији ефекти од стварања ВПЗ у Панчевачком рити. Овде би се ставио акценат само на улогу овакве зоне, као једног од најзначајнијих центара рада у Београду и на пораст и ширење града, кога би оваква ВПЗ проузроковала.

У време израде ГУП-а „Београд 2000.“, дат је податак — да би у овој зони, величине 2200 ха (3; 8), било запослено око 100 000 радника (3). Не располаже се потпуним подацима из садашњег пројекта о слободној зони о планираном укупном броју запослених. Међутим, на основу оскудних података о делу укупне зоне, који би био намењен за индустрију (1000 ха) и за индустријску заједницу (500 ха), као и о врстама индустрија у њима (8), број запослених у ВПЗ би могао да буде и знатно већи (и до 180 000 радника)¹⁵.

С обзиром да ВПЗ у граду, по правилу, делује двојако — као пол развоја и као пол агломерирања (15), оваква зона изазвала би низ значајних промена у граду, посебно у његовој просторној структури. То се у првом реду односи на:

- пораст броја запослених (директни — у привреди, и индиректни — у терцијарним и кварталним делатностима),
- пораст броја становника,
- пораст стамбене изградње и пратећих објеката за друштвене делатности и за услуге становништву, а самим тим и ширење града, до кога би дошло због прираштаја броја запослених и броја становника,
- изградња нове инфраструктуре и реконструкција постојећих делова града, због уклапања и интегрисања нових елемената у стару урбо-просторну структуру.

¹⁵ Према подацима наведеним у материјалу „*Izmene i dopune generalnog urbanističkog plana Beograda do 2000. godine*“, индустрија је заузимала почетком ове деценије око 740 ха, и у њој је било запослено око 126 000 радника (6. 46—47); у 1975. години, на теренима укупне величине 591,1 ха, колико је у то време користила индустрија Београда, радило је 93 400 запослених (14, 230—231).

Симулацијом и грубом квантификацијом ових индукованих ефеката, до којих би дошло због изградње ВПЗ у Панчевачком риту, утврђено је — да би они били изузетно велики¹⁶).

Таб. 1. — Процењени просторни ефекти стварања ВПЗ у Панчевачком риту

Tab. 1. — Evaluation des effets spatiaux de l'aménagement d'une grande zone économique dans le Pančevački rit.

врсте ефеката	варијанта I	варијанта II	варијанта III
досељеници запосл. у ВПЗ	60 000	100 000	180 000
досељ. запосл. у новим стамбеним насељима	43 000	72 000	129 000
укупно новодосељ. радника	103 000	172 000	309 000
пораст броја становника	258 000	430 000	772 000
нови терен за ВПЗ и стамб. насеља (нови град)	4 650 ха	6 200 ха	9 300 ха
димензије нов. града (у км ²)	6,8 ²	7,9 ²	9,7 ²

Разматране су 3 варијанте просторних ефеката, који би могли настати због стварања ВПЗ у овом делу агломерације Београд¹⁷). Ове варијанте су засноване на различитим претпоставкама о подручјима, са којих би се ангажовала нова радна снага за рад у ВПЗ и у делатностима за пружање услуга у насељима, чији би развој био подстакнут стварањем ове зоне:

- пројектована површина ВПЗ за све три варијанте је 2200 ха,
- у варијантама I и II се пошло од претпоставке — да би у ВПЗ, у моменту пуне њене активности, било запослено око 100 000 радника, а у варијанти III — око 180 000 (процењени максимални број запослених у ВПЗ),
- у варијанти I се претпоставило — да би се део од предвиђене радне снаге у ВПЗ и у околним новим насељима (новом граду) ангажовао из недовољно искоришћених резерви са територије агломерације Београд,
- у варијантама II и III се рачунало са тим — да би се укупне будуће потребе за радном снагом покриле из насеља изван агломерације Београд¹⁸),
- за обрачун потребног терена за изградњу нових насеља, или новог града уз ВПЗ, узета је бруто густина од 116 становника по 1 хектару (17, 100).

¹⁶) Ефекти су оцењени на основу идеје о ланчаном процесу развоја, подстакнутог развојем базних делатности (I. Lowry, према С. Lee /18, 89—112/ и P. Haggett /19, 375—379/).

¹⁷) Овде нису разматрана решења саобраћајне инфраструктуре и ефекти, које би она изазвала у агломирању других корисника и у ширењу изграбених делова Београда и околних насеља.

¹⁸) Са варијантама II и III би требало рачунати и због тога, што би стварање овако велике привредне зоне трајало неколико десетина година. Мало је вероватно, да би оваква зона, при тако дугом времену потребном за њено потпуно оформљење, могла сама значајније да допринесе решењу проблема постојеће незапослености у Београду и у околним насељима.

Из симулације процеса и оцена просторних ефеката, који би били подстакнути стварањем нове ВПЗ слеђује — да би оваква зона у Панчевачком рити изазвала значајне промене у структури агломерације Београд, посебно у њеном делу, који се налази северно од Дунава (видети таб. 1).

Највећи део нове стамбене изградње би се, несумњиво, реализовао на неизграђеним теренима у Панчевачком рити или у околним насељима. Наиме, због отежаних услова веза између стамбених делова старог и новог дела Београда и Земунa са зоном у Панчевачком рити (које би се морале одвијати кроз централно језгро Београда и преко постојећег моста на Дунаву, а и других нових мостова), не би се могло рачунати са већим обимом дневних миграција радника, који би становали јужно од Дунава, а радили би у овој ВПЗ.

Изградњом нових стамбених насеља, или јединственог новог града северно од Дунава, битно би се пореметио постојећи модел коришћења простора у овом делу Београда (6, 20). Није искључено да би стамбеном изградњом били нападнути и знатни делови површина терена, који припадају и које данас користи ПКБ у Панчевачком рити.

Поред тога, врло је вероватно, — да би, због стварања ВПЗ у Панчевачком рити, дошло до великог обима реконструкције просторно-физичке структуре старог дела Београда, са трошковима високог реда величине.

ЗАКЉУЧАК

Изузетне компаративне предности географског положаја Београда у европском привредном, и не само привредном, простору, могу се у великој мери валоризовати преко привредно-просторних јединица, које имају карактеристике пола функције, центра веза и развоја. Овакве просторне јединице се везују за претоварни пункт, стениште сва три вида магистралних саобраћајница (путне, железничке и речне), са лакоом доступношћу до аеродрома.

Такви локалитети на територији агломерације Београд, на којима се преплићу или се на кратком растојању могу међу собом повезати сви ови видови магистралних саобраћајница и који се повољно могу интегрисати у њену постојећу и будућу просторну структуру, за дужи период представљају природно предодређене просторе за стварање овакве ВПЗ. На територији агломерације Београд и у њеној ближој околини се налазе три локалитета, који се својим карактеристикама, погодностима за изградњу и развој ВПЗ издвајају од осталих. То су два локалитета у левом приобаљу Дунава — у Панчевачком рити, западно од Панчева, и у Старчевачком рити, јужно од овог града, а трећи се налази у десном приобалном појасу Дунава, наспрам Панчева (Великоселски рит).

Ранија одлука о стварању ВПЗ са слободном царинском зоном у Великоселском рити, усвојена пре двадесетак година, замењена је недавно новом — да се оваква зона изгради у Панчевачком рити. Овај локалитет при доношењу првобитне одлуке није био прихваћен, због великог броја отежавајућих услова за остваривање функција саме зоне и неповољних последица, по околни простор, до којих би дошло због стварања ВПЗ у овом делу територије агломерације Београд.

Наиме, на основу закључака из симулације процеса, директних и индиректних последица, за које се претпоставља да би настали због стварања ВПЗ у Панчевачком рити, затим — на основу оцена њених потенци-

јалних захтева за везе са Београдом, Панчевом и њиховим гравитационим зонама, као и захтева за интегрисањем ВПЗ у постојећу и будућу структуру околног простора, — очекује се да би на овом простору дошло до следећих битних промена:

- значајан обим изградње нове саобраћајне инфраструктуре (путна и железничка обилазница око Панчева, затварање спољњег саобраћајног полупрстена, нови мостови преко Дунава код Винче, Миријева и према горњем Земуну, ново решење за везу Панчево — централна зона Београда),
- велики обим стамбене изградње (нова стамбена насеља, односно нови велики град) у Панчевачком рити,
- проблем интегрисања ВПЗ у Панчевачком рити у постојећи модел коришћења простора, односно у постојећу и будућу просторну организацију агломерације Београд и Панчева (реконструкције већег обима у изграђеним деловима Београда, преко којих би се остваривале везе ВПЗ у Панчевачком рити са другим привредним зонама, главним градским центром и стамбеним деловима Београда),
- сукоби у простору и око простора за ширење, подстакнути изградњом ВПЗ и новог великог града на пространим теренима, који се данас у Риту користе за пољопривредну производњу и пратеће делатности,
- значајно погоршање услова и за живот у Панчеву и за његов будући просторни развој,
- отежани услови за обављање регионалних функција и ВПЗ, са једне стране, и Београда и Панчева, са друге, уз осетан пораст транспортних и других експлоатационих трошкова.

Из оваквих општих оцена следује закључак — да је стварање ВПЗ у Панчевачком рити врло сложен проблем. Такво решење се мора претходно комплексно и детаљно проучити, проверити, а предност оваквог опредељења се мора довољно добро аргументовати. Поготову што се ради о циљу привредног, друштвеног и просторног развоја врло високог реда значаја и сложених последица широког просторног домета.

Потребну и довољну аргументацију за избор најповољнијег локалитета за стварање ВПЗ на територији агломерације Београд, могу дати само резултати и оцене из упоредне квантитативне анализе у спрези са оценама из упоредне квалитативне анализе карактеристика сва три локалитета (Панчевачки, Великоселски и Старчевачки рит), издвојена у претходном поступку као осетно погоднија од других за овакву намену¹⁹⁾.

Укупне предности, њихов значај и структура предности једног над остала два локалитета за стварање ВПЗ на овом простору, утврђене на овај начин, представљале би довољно добру аргументацију за елиминисање субјективног приступа, и дилема у вези са решењем овог проблема, дилема које трају већ скоро две деценије и блокирају реализацију овако значајног циља друштвено-економског развоја и Београда и његове гравитационе зоне, па и знатног дела геопростора Србије.

¹⁹⁾ Примена оваквог комплексног метода упоредне анализе показала је своје пуно оправдање и корисност већ код решавања проблема знатно мањих димензија и значаја (16). На пример, код налажења решења за најповољнију локацију индустријске зоне, величине 100 ха (на територији општина Шибеник и Дрниш) (12) и трафостанице високог напона, 400/200 КВ, на територији агломерације Београд (13). Радило се о разликама, уштедама врло високог реда величине, које би се могле постићи правилним и објективним поступком у избору најповољнијег локалитета за одговарајућу намену.

1. Урбанистички завод Београда — Генерални урбанистички план „Београд 2000“ — Скупштина града Београда, Београд, 1972.
2. Veljković A., Lukić i dr.: *Potrebe industrije Beograda za prostorom do 2000. godine* — Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje — Urbanistički zavod grada Beograda, Beograd, 1971.
- 3 Grupa autora: *Razvoj privrede Beograda i mogućnost njenog uklapanja u svetsko tržište* — Privredna komora grada, Institut ekonomskih nauka Beograd, Sekretarijat za privredu grada, Beograd, 1970.
4. Grupa autora: *Beograd 1976—1985. godine*; Dokumenti o razvoju Beograda; Skupština grada Beograda; Zavod za planiranje razvoja Beograda; Beograd; 1977.
5. Grupa autora: *Aktiviranje zone »Velikoselski rit«* — Potrebe i mogućnosti; Informativni materijal (za delegate) Skupštine grada; Zavod za planiranje razvoja Beograda; Beograd; 1978.
6. Grupa autora: *Izмене i dopune generalnog urbanističkog plana Beograda do 2000. godine*; Zavod za planiranje razvoja Beograda; Beograd; 1985.
7. Вељковић А., Радовановић М., Јовановић Р.: *Основе за постављање концепције садржаја привредне зоне у Великоселском рит у* (у рукопису, Инвестбиро), Београд, 1988.
8. . . . — *Slobodna carinska zona Beograd* —izvod, s. 6+4 skice (nema podataka ni o autoru, ni o instituciji) Beograd, 1989.
9. . . . — *Закон о слободним и царинским зонама* — Службени лист СФРЈ, бр. 3/1990.
10. *Predlog projektnog programa predinvesticione studije za izgradnju slobodne carinske zone u Beogradu na lokaciji Pančevački rit*, (Rukopis); Konzorcijum univerziteta u Beogradu za osnivanje i razvoj slobodne carinske zone u Beogradu; Beograd; 1990.
11. Алаев Э. Б.: *Социально — экономическая география — понятийно — терминологический словарь*; Москва; 1983.
12. Veljković A., Vujošević V., Bursać M. i dr.: *Šibenik — izbor lokaliteta za formiranje nove industrijske zone*; Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje; Beograd; 1977.
13. Veljković A., Rakočević S. i dr.: *Predlog lokaliteta za smestaj TS »AH« 380/110 kv, sa priključnim vodovima 380 kv*; (Elaborat), Zavod za planiranje razvoja grada Beograda; Beograd; 1978.
14. Veljković S. A.: *Industrija kao komponenta prostorno-funkcionalne strukture Beograda*; »Horizonti urbanizma« knj. 16; Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje; Beograd; 1983.
15. Вељковић С. А.: *Елементи за системски приступ у географском проучавању града*; Зборник радова, књ. 40; Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ; Београд; 1988.
16. Veljković A.: *Najpovoljniji lokalitet za stvaranje i razvoj nove industrijske zone*; »Saopštenja«, br. 20; Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije; Beograd; 1989.
17. Vresk M.: *Osnove urbane geografije*; »Školska knjiga«; Zagreb; 1986.
18. Lee C.: *Models in planning (Chapter 6 — The Lowry Model)* Pergamon press, 1973.
19. Хаггетт П.: *Географія: Синтез современных знаний* — Москва, 1979.
20. Бурић Р. В.: *Панчевачки рит — антропогеографска испитивања*; Посебна издања књ. 5; Српска академија наука, Етнографски институт; Београд; 1953

ALEKSANDAR S. VELJKOVIC

LA GRANDE ZONE ECONOMIQUE DE PANČEVAČKI RIT — ELEMENT
DE LA FUTURE STRUCTURE SPATIALE DE L'AGGLOMERATION
DE BELGRADE

Aperçu critique du point de vue de géographie urbaine

Les avantages comparatifs exceptionnels de la situation géographique de Belgrade dans l'espace économique européen (et pas seulement économique) peuvent être mis en valeur dans une large mesure par le biais d'unités economico-spatiales présentant les caractéristiques de pôles fonctionnels, de centres de communications et de développement.

La grande zone économique serait une des unités spatiales les plus importantes dans la structure urbaine de l'agglomération de Belgrade. En raison de la structure complexe des activités (production, transports et communications, commerce, finances, administration, tourisme, hôtellerie et services) et de leur concentration sur un espace relativement restreint, la grande zone économique serait un très important centre de fonctions et de communications, mais aussi un pôle de développement et d'agglomération dans la structure spatiale de Belgrade.

Le territoire de l'agglomération de Belgrade comprend deux localités qui se distinguent par leurs caractéristiques et les avantages qu'elles offrent quant à l'implantation et au développement d'une grande zone économique. La localité située sur le territoire de la Voïvodine, au sud de Pančevo, offre elle aussi des conditions très favorables à la création d'une grande zone économique.

La décision initiale relative à l'aménagement d'une grande zone économique dans le Velikoselski rit, adoptée il y a une vingtaine d'années, a été remplacée par celle qui prévoit que la zone sera implantée dans le Pančevski rit. Lors de l'adoption de la première décision cette localité n'avait pas été retenue, en raison d'un grand nombre de conditions peu propices à la réalisation des fonctions de la zone elle-même et des incidences fâcheuses que la création d'une grande zone économique dans cette partie du territoire de l'agglomération de Belgrade risquait d'avoir sur l'environnement.

La présente étude fournit les résultats de la simulation du processus et met en relief les conséquences directes et indirectes que produirait l'implantation d'une telle zone dans le Pančevački rit. Elle insiste spécialement sur les incidences des exigences d'une grande zone économique en matière de communications avec Belgrade, Pančevo, ville de taille moyenne des environs de Belgrade, et leurs zones de gravitation, et aussi pour ce qui concerne leur intégration dans la structure actuelle et future de l'espace géographique environnant.

L'ensemble des évaluations obtenues de la sorte offre une base permettant d'écarter les approches subjectives lors du choix de la meilleure solution spatiale, et d'éliminer les dilemmes qu'il véhicule.